

De Camillis püspök és a Bihar vármegyei görög katolikus egyház létrejötte

---

Gheorghe GORUN

Annak ellenére, hogy vannak jelek, melyek szerint már 1650 után a Partiumhoz tartozó vármegyékben voltak görög katolikus közösségek, a mai történetírás úgy tartja, hogy a kelet–magyarországi görög katolikus egyház működésének kezdetei az 1690-es évekre tehetőek. Gyakorlatilag a kezdetet az 1690. május 1-i szatmárnémeti zsinat képezi, mikor több mint hatvan keleti szertartású észak-partiumi, főleg rutén, de több román pap is, az éppen akkor a régióba érkezett De Camillis püspöknek hódolt, törvényes főpásztornak ismerve el őt.

Az esemény viszonylag jól ismert, éppen De Camillis naplója alapján,¹ valamint az 1690. május 15-i Rómába küldött püspöki jelentés révén is.² Kevésbé ismert viszont a mindenkori köztudatban (mert a román történészek nem nagyon adtak hitelt a forrásnak) a tény, hogy ugyanabban a naplóban De Camillis feljegyezte, hogy 1692. szeptember 13-án a Bihar vármegyei román papok is, Eszaiász esperessel az élen, összegyűltek Váradon és alávetették magukat az új munkácsi püspöknek. Tehát az 1692. évi váradi úgynevezett megyés „zsinat” lenne a második lépés a kelet-magyarországi görög rítusúak Rómával való egyesülésében, ami felett a történetírás könnyedén elsiklik.

E két zsinat által De Camillis püspök lett az első, általában minden részről (római kúria, bécsi udvar, valamint a helyi közösségek) elismert partiumi görög katolikus püspök. Valóban vele kezdődik a kelet-magyarországi (partiumi) egyesült püspökök sora. Érdeemes még megemlíteni, hogy 1696-ban sor került még egy harmadik helyi „zsinatra” is, melyen a krasznai román papok is elismerték a munkácsi püspököt. Ez is kevésbé ismert adat.

Mikor De Camillis püspök átköltözött Rómából Munkácsra, úgy tűnt, hogy megbízatása sikeres lesz. Az új püspöknek azonban már az elején gondjai akadtak, elsősorban a saját papjaival, de a helyi, vármegyei hatóságokkal is. Igaz, a pozícióját nem csak Kollonich bíboros és Fenesy egri püspök támogatta, akinek köztudott, hogy De Camillis vikáriusa volt, hanem a bécsi udvar is. Ugyanis két

---

¹ Közölte ZSÁTKOVICS K., 'De Camellis József munkácsi püspök naplója', in *Történelmi Tár*, Budapest 1895.

² Prímási Levéltár Esztergom, *Ecclesiasticum vetus*, 2116/10 sz. A levelet közölte NIKOLAUS NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*, II. k., Innsbruck 1885, 859–860. és HODINKA ANTAL, *A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*, I. k., Ungvár 1911, 303–304. is.

évvel később (1692. augusztus 23-án) I. Lipót kiadta azt a kiváltságlevelet, mely biztosította a magyarországi görög katolikus egyház hivatalos működését.³ Ez az irat lett a magyarországi görög katolikus egyház világi jogi alapidokumentuma, mely által a Szent Koronához tartozó területeken hivatalosan működhetett több mint két évszázadon keresztül.⁴

Hogy mennyire fontos volt abban az időben az 1692. augusztus 23-i Lipót-féle kiváltságlevél, bizonyítja, hogy az ügyel Benkovich váradi püspök,⁵ majd 1693. január 23-án,⁶ Fenesy egri püspök is foglalkozott, azt javasolva De Camillis püspöknek, hogy személyesen látogassa meg a nemesi közgyűléseket és kérje azoktól, hogy ismerjék el a görög katolikus papok kiváltságait. A két főpapi vélemény hatására De Camillis személyesen járta végig az észak-partiumi vármegyéket és azok nemesi közgyűléseit (congregatióit), kérve, hogy ismerjék el az új egyházat, illetve papjai új társadalmi minősítését. Tudjuk Hodinka oklevéltárából, hogy 1693 őszén De Camillis püspök meg is kezdte a kiváltságlevél kihirdetését, elsősorban Bereg vármegyében, ahol a vármegyei közgyűlés visszautasította a görög katolikus papok mentelmi jogát.⁷ Tették ezt annak ellenére, hogy 1693. június 5-én az Udvari Kancellária egy átiratot küldött a Haditanácsnak, melyben kérte, hogy akár karhatalommal is védje meg az egri püspökség területén lévő görög katolikus papok egyházi immunitását.⁸ Az ügy Fenesy püspök és Kollonich bíboros által az uralkodó elé került. Nem tudjuk, hogy az uralkodó maga adott-e utasításokat a beregi ellenkezés letörése érdekében, de 1694 februárjában Fenesy püspök már azt kérte a Szepesi Kamarától, hogy hivatalból járjon el azok ellen, akik vétettek a 1692. augusztus 23-i kiváltságlevél ellen.⁹

Hodinka nem tud arról, hogy De Camillis próbálkozott-e más észak-partiumi vármegyében is a kiváltságlevél elismerése érdekében. Nemrég megtaláltam a Bihar vármegyei közgyűlési iratok között azt a hivatalos feljegyzést, mely szerint 1695. január 17-én De Camillis püspök megjelent a Csatárban összegyűlt bihari nemesi közgyűlés előtt, és miután bemutatta az uralkodó által kibocsátott oklevelet eredetiben, a jelenlévők elismerték annak hiteles mivoltát.¹⁰ Az, hogy a bihari nemesi közgyűlés elismerte az I. Lipót által kiadott diplomát, azt jelentette,

³ GHEORGHE GORUN, 'Patenta imperială din 1742 a Mariei Tereza de reconfirmare a statutelor Bisericii greco-catolice', in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Series Theologia graeco-catholica Varadiensis, 2, 2004, 168–170. Az eredeti irat: Magyar Országos Levéltár Budapest, A szekció, Magyar Udvari Kancellária, A. 57, *Libri regii*, XXI k., 336–338 valamint uo. XXIX k., 499–502. Először részeket közölt NILLES, *Symbolae* (op. cit. 2. jegyzet), 848–849., valamint egészében HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 2. jegyzet), 347–350.

⁴ A diploma jelentősége ellenére szinte egy történéssz sem tulajdonított neki jelentőséget. Pl. PIRIGYI ISTVÁN egyáltalán nem is említi. Lásd: *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, I. k.

⁵ Lásd HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 2. jegyzet), 353–354.

⁶ Uo., 355.

⁷ Uo., 376–377.

⁸ Uo., 362–363.

⁹ Uo., 379–380.

¹⁰ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Debrecen, IV. A. 1/a, *Protocollum originale comitatus Bibariensis*, I k. (1688–1711), 176–177. (= 1. sz. irat).

hogy a görög katolikus egyház léte Bihar vármegye területén hivatalossá vált. Az elismerés nem volt automatikus, a nemesi közgyűlés nem volt köteles elfogadni a császár által kiadott kiváltságlevelet, főleg akkor nem, ha a saját érdekeit sértette. És éppen abban az időszakban a bihari nemesek többsége konfliktusban állt a katolikus egyházzal, személy szerint Benkovich püspökkel, aki éppen akkor követelte vissza az egyház birtokait, melyeket a 16. század derekán a reformáció ürügyén elkoboztak. Tehát De Camillis püspök teljesítménye annál is inkább fontos volt, mert sikerült meggyőznie a protestáns többségű vármegyei közgyűlést, hogy fogadja el a kiváltságlevél érvényességét Bihar vármegye területén, egy olyan korban, amikor a nemesi ellenállás a katolikus egyházzal, valamint a bécsi udvarral szemben erősödőben volt.

Ugyan a bihari közgyűlés különösebb ellenkezés nélkül elismerte a De Camillis püspök által bemutatott kiváltságlevelet, mégis voltak bizonyos kikötései. Csak azokat az egyesült papokat szándékoztak elismerni, akik rendelkeztek a munkácsi püspök elismerő iratával. Csak ezeknek járt a kiváltságlevél által biztosított jog. Ugyanakkor kizárták a kiváltságok gyakorlásából az unitus papok testvéreit és megnősült fiúgyermeküket, kik egy házban laktak a pappal. Ez általános kívánság volt szinte minden partiumi vármegyében, ahol működött a görög katolikus egyház, mivel egy-egy közösségben az addig is létező papi kiváltságok alatt sok papi rokon is megbújt.

De Camillis püspöknek az 1694–1695. évi, télvíz idején tett bihari látogatása alkalmával, nem csak a megyei közgyűlés előtti megjelenése volt fontos, hanem az is, hogy először végzett vizitációt a bihari térségben. Sajnos, nem sok irat maradt ránk a látogatásról. De tudjuk, hogy meglátogatta a hozzá tartozó észak-bihari (főleg a Bisztra folyó medrének felső szakaszán levő) keleti rítusú parókiákat. A látogatást főleg az indokolta, hogy ezek a közösségek már a 17. század folyamán a debreceni szuperintendenciához tartoztak. Nem hiszük, hogy áttértek volna a kálvinista vallásra, inkább egy laza felügyeletről volt szó, ami társadalmi-egyelmi szempontból volt indokolt. De idővel a laza felügyelet bizonyos mozzanatokkal átalakított a keleti szertartásból, mely így eltávolodott a régi szokásoktól. De Camillis „visszahozta” ezeket a közösségeket az unitus egyház keretein belülré, ami nagy sikernek számított, még akkor is, ha távozása után a régi szokás és rend visszaállt.

Azért is volt szükség arra, hogy kialakuljon egy helyi egyházi vezetés, mivel Bihar vármegye nagyon távol esett a munkácsi püspöki széktől. Ezért De Camillis megegyezett Benkovich püspökkel, hogy ez utóbbi vikáriusa átveszi az új egyház irányítását. Így tehát a következő években a munkácsi püspök nevében Farkas István váradi kanonok vezette a bihari görög katolikus egyházat.¹¹ Ugyanakkor papszenteléseket De Camillis püspök végzett, betartva a rituális rendet.¹² Sajnos,

¹¹ Valószínű, hogy Farkas István már 1695 előtt is megbízást kapott a görög katolikusok irányítására, mert 1694-ben Benkovich püspök azt parancsolta neki, hogy „*Az oláh papságot protegálja kegyelmed, paraszti dologra ne üzettesened*”. BUNYITAY VINCZE, *A váradi püspökség története alapítástól a jelenkorig*, IV, Debrecen 1935, 187.

¹² ELTE Könyvtár, Irattár, Hevenesi-gyűjtemény, XXIV k., 163–165. Közzölte HODINKA, *Okmánytár*

nem maradt ránk adat arra vonatkozólag, hogy hányan mentek ezért el Biharból Munkácsra vagy annak szomszédságába. De későbbi adatok (20–30 évvel későbbiek) tanúsítják, hogy 1703 előtt a bihari keleti szertartású papok között az volt a szokás, hogy Munkácsra mentek felszentelésre. Még nem alakult ki az az alternatív szokás sem, mely 1730 után jött be a gyakorlatba, hogy Aradra, az ottani szerb ortodox püspökhöz is mehetnek felszentelésre, ami oly sok bonyodalmat okozott a 18. század közepe táján.

Meg kell említenem egy másik tény is, melyet ritkán említ a történetírás, pedig az iratok eléggé ismertek. Annak ellenére, hogy De Camillis püspök, valamint az erdélyi unitus püspök, Athanasius, ugyanazon felsőbb hatóság alá tartozott (Magyarország prímása) és ugyanabban az egyházban tevékenykedtek, nem működtek együtt. Pedig, ugyanannak a szerb ortodox egyháznak a nyomása alatt voltak mind a ketten. 1700 körül a munkácsi és az erdélyi görög katolikus püspökségek közötti határ nem volt pontosítva, ahogy nem volt még véglegesítve az országok (Magyarország és Erdély) közötti határ sem. Ezért előfordult, hogy mindkét említett püspök, beavatkozott a másik joghatósági területén: De Camillis Közép-Szolnokban és Máramarosban, Athanasius pedig Biharban. Például, Athanasius felszólította 1701. július 20-án Demetert, a váradi esperest, hogy térjen vissza az erdélyi püspök joghatósága alá, mivel régebben Bihar Váraddal, valamint az egész Partiummal együtt Erdélyhez tartozott.¹³

Az 1703-ban kitört Habsburg-ellenes megmozdulások, melyek Bihart is feldúlták, hatalmas károkat okoztak a bihari görög katolikus egyháznak. Történt ez annak ellenére, hogy 1705. április 9-én maga II. Rákóczi Ferenc vette védelme alá az egyesült papságot, megtiltva annak bántalmazását.¹⁴ Maga De Camillis püspök is veszélybe került Munkácson,¹⁵ és nem tudott semmiféle segítséget nyújtani a bihari görög katolikus papoknak. Úgy tűnik, hogy 1703 és 1711 között a bihari görög katolikus egyház egyszerűen eltűnt. Legalábbis ezt sugallja egy 1712 decemberében készített összeírás, mely azt próbálta felmérni, mi maradt az unitus egyházból a Rákóczi-szabadságharc befejezése után.¹⁶ Az összeírás utolsó bejegyzése, mely a bihari egyházzal tanúskodik, egyszerűen azt állítja, hogy „*Archipresbyter Varadiensis schismaticus nunc, antehac Demetrius unitus erat, habet sub se 50 circa*”. Tehát csak ortodoxokat találtak. Ismerve a hátteret, ezek a „szizmatikusok” azok a szerbek, akik megakadályozták, hogy a kurucok elfoglalják a váradi várat, s ezáltal nagy szolgálatot tettek az osztrák uralkodónak. Ugyanakkor kiszolgáltatták a bihari keleti rítusú közösségeket az aradi ortodox püspöknek, aki attól kezdve otthonosan érezte magát egész Bihar vármegyében, valamint Szatmárt is megcélozta.

(*op. cit.* 2. jegyzet), 403–404.

¹³ NILLES, *Symbolae* (*op. cit.* 2. jegyzet), 387–388.

¹⁴ HODINKA, *Okmánytár* (*op. cit.* 2. jegyzet), 424–425.

¹⁵ Pedig II. Rákóczi Ferenc 1704. szeptember 11-én megerősítette De Camillist a püspöki székben, ezzel elismerve az 1692. augusztus 23-i I. Lipót által kiadott kiváltságokat. Uo., 417–419.

¹⁶ ELTE Könyvtár, Irattár, Hevenesi-gyűjtemény, LXXXVII k., 271. Közölte HODINKA, *Okmánytár* (*op. cit.* 2. jegyzet), 587–588.

Utolsó ismert bihari vonatkozású adatunk De Camillis 1705. december 17-én kelt levele, melyet Eperjesről küldött Bihar vármegyei papjaihoz. Ebben közölte velük, hogy a nehéz körülmények miatt nem tud hozzájuk utazni, de hallotta, hogy sokan meginogtak a katolikus hitben, eltávolították a szent ikonokat a templomokból, visszatértek a régebbi (kálvinizált) szokásokhoz, második feleséget vettek és befogadtak tisztázatlan körülmények között felszentelt papokat.¹⁷ Ezért a püspök jelezte szándékát, hogy a közeljövőben Biharba küldi nagykállói papját, Bizánczy Györgyöt, aki egyúttal szatmári főesperes is volt. Feladata az lesz, hogy megtárgyalja a földesurakkal a helyzetet és visszavezesse a papokat a helyes útra. A püspöki terv kivitelezhetetlen volt, mert Bizánczy, aki a császáriak által ellenőrzött területen lakott, semmit sem érhetett el egy felforgatott vármegyében, melyet Várad kivételével egészében a kurucok ellenőriztek. Bizánczy nem is jött el Biharba, egy évvel később De Camillis püspök is meghalt, és csak évek múlva sikerült kinevezni egy új görög katolikus püspököt. Ennek fényében nem meglepő, hogy 1712 decemberében az összeírók már szinte semmit sem találtak a húsz évvel korábban még létező görög katolikus egyházból.

1703 és 1711 között maga a római katolikus egyház szerkezete is felbomlott. Csáky Imre püspök nem is tudta elfoglalni a váradi püspöki széket, Farkas István vikárius beszorult az ostromlott várba, majd meghalt, helyét Kébell Mihály foglalta el, ki miután a váradi vár felszabadult a sorozatos kuruc ostrom alól, átvette saját kezdeményezésére a bihari görög katolikusok irányítását is. Ő jelentette Csáky Imre püspöknek 1713. február 13-án, hogy „*Graeci ritus, Odemarski nevü munkácsi püspök, egy orosz pap által izent, hogy diaecesisünkbe el fogh gyönni, és az eő magok szerint ceremoniakat és ordinatiokat akar tenni, méltóztassék excellentiád parancsolni, mi tévő legyek akkor*”.¹⁸ Maga Kébell sem tudta eldönteni, hogy az új görög katolikus püspököt, Hodermárszki Jánost beengedje-e a vármegyébe vagy sem. 1711 után ugyanis Bihar vármegye területe azonnal felekezetek közötti harc színterévé változott. A következő időszakban itt versengett az aradi szerb püspök és a munkácsi főpásztor is.¹⁹

Tény, hogy a bihari görög katolikus egyház történetének első tizenöt éve De Camillis püspök nevéhez fűződik, a bihari keleti szertartású papok hozzá csatlakoztak, szabadon, minden kényszer nélkül. Az, hogy mi történt 1703 után a püspök haláláig, mikor az említett egyház szinte megsemmisült, nem a püspök hibája volt. Ő igyekezett összetartani egyházát, de a háborús idők, valamint a helyi hitélet minősége, mely nagyon labilis volt, az ideiglenes felszámolódáshoz vezettek. De a szatmári béke megkötése után a bihari görög katolikus egyház rendje visszaállt és elkezdhette felfelé ívelő útját.

¹⁷ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 2. jegyzet), 463–464.

¹⁸ Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien, *Csáky Familien Archiv*, Katon 8, fasciculus 7, 289 sz., 4168.

¹⁹ „Mert aradi rácz püspök is be gyött volt egyszer, de azon ki attam” jelentette ugyanakkor Kébell Csáky Imrének. Uo.

Forrás

1.

Csatár, 1695. január 17.

De Camillis munkácsi püspök a Bihar vármegyei közgyűlés előtt érvényesíti az egyesült papság jogait.

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Debrecen, IV. A. 1/a, *Protocollum originale comitatus Bihariensis*, I k. (1688–1711), 176–177.

470. Illustrissimus et reverendissimus dominus Ioannes Iosephus de Camillis, graeci ritus unitus episcopus Munkacsiensis benignas suae maiestatis sacratissimae literas privilegiales de immunitati et libertate sacerdotum verorum valachicae et rascianae nationis hominum, ut ab omnibus condensationibus oneribus et exactionibus iuxta mentem benignorum suae maiestatis sacratissimae literarum eximantur.

Quibus per eundem dominum episcopum productis et per nos debita cum submissione perlectis, non modica exorta est discegratio cum multi dantur praedictorum nationum falsi parochis, qui praeter suorum functionum parentes, fratres et alios penes si consecrare, ut saltem oneribus dominorum terrestrium et comitatus non subiacent intendunt, interim et ipsi schismatici depraehenduntur. Ideo communi universitatis voto conclusum est quod omnes et singuli praetactarum nationum sacerdotes uniti et approbati penes ecclesias suas functionem actu ecclesiasticam exercentes ab omnibus condensationibus exactionibus oneribus comitatus instar aliorum plebanorum et parochorum latini ritus immunitentur, ita tamen, quod de sua vera functione sincera Unione (quibus solis suffragabitur) et approbat sacerdotis fidedignas sub eiusdem domini episcopi sigillo, et manus subscriptione testimoniales literas habeant. Parentes autem et fratres eorum uxorati in parochis dolore residentis, hae eodem libertate non gaudeant, sed omnibus dominorum suorum terrestrium, ita etiam comitatus subiacerunt. Filii autem prius quam uxorati fuerint penes se se libere detinere possent. Post connubium dominorum suorum terrestrium onera supportari tenentur. Alii autem omnes et singuli ex ita parochias vagantes et testimoniales dicti domini episcopi praevio modo declaratas et approbato sacerdotio non habentes, tam dominorum suorum terrestrium, quam etiam comitatus onera subire debemus et teneatur.

De Camillis püspök katekizmusa

Ovidiu POP

Mikor halálának 300. évfordulóján kísérletet teszünk De Camillis püspök katekizmusának bemutatására, gondolatmenetünket mind földrajzi, mind pedig teológiai szempontból szélesebb kontextusba kell illeszteni. De Camillis abba a munkácsi püspöki széke kapott kinevezést, melynek központja a Kárpátokon innen, a mai Ukrajnában található. A 17. század végén egészen más politikai viszonyok uralkodtak: az egyházmegye területének nagy része éppen csak felszabadult a török hódoltság alól, s csak az 1699 februárjában megkötött karlováci béke eredményeként került Habsburg-uralom alá.

Amikor a törökök Bécs falai alatt vereséget szenvedtek (1683), a figyelem egyre inkább kelet felé irányult. A katolikus egyház azt várta ettől a győzelemtől, hogy létrejöhet a keleti egyház egyesülése a római katolikussal. A töröktől visszaszerzett területeken a katolikus papok, elsősorban a császári hadseregben tábori lelkészekként működő jezsuiták, az unió eszméjét terjesztették az ortodoxok között. Unió tevékenységük során tartották magukat a Propaganda Fide Kongregáció instrukcióihoz, melyek szerint az egyesülésnek a firenzei zsinaton meghatározott normák szerint, tehát a keleti rítus megtartásával kell megtörténnie.

1689 után az unió tevékenység fokozódott a Habsburg Birodalomban. A mozgalom élére De Camillis munkácsi püspök állt, akit Kollonich Lipót bíboros hozott magával Rómából. Megérkezése után megtapasztalhatta, hogy az unió eszméjét egy mind etnikai, mind pedig felekezeti szempontból változatos képet mutató környezetben kell sikerre vinnie. A nép, melynek körében munkálkodott, pszichológiai szempontból felfokozott lelkiállapotban volt. Ennek oka egyrészt a háborús viszonyok és az elviselhetetlen adóterhek voltak,¹ másrészt viszont megfigyelhető egyfajta reakció is a felületes, gyakran mechanikusan végzett, s babonás elemekkel tűzdelt vallásgyakorlatra is. Élt az igény a tiszta és őszinte jámborság uralta kereszténység iránt, melyet a Krisztus szeretetébe és irgalmába vetett mély bizalom jellemez. Ennek a sajátos lelkiállapotnak a kialakulásában minden bizonyosan fontos szerepet játszott a protestáns környezet hatása, még ha nem is feltételezhetjük egy jól körülírható irányzat létét. Inkább egy sajátos és sokszínű lelki atmoszféráról beszélhetünk.

A tárgyalt korszak történelemszemléletének középpontjában Krisztus áll, akit az Ószövetség megjövendölt és aki megvilágítja az utána következő évszázadokat.

---

¹ O. GHITTA, *Nasterea unei Biserici*, Cluj–Napoca 2001, 19–21.